

**ІСАГОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА
В ПРАЦЯХ ВИДАТНОГО
БІБЛЕЇСТА КИЇВСЬКОЇ
ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРОФЕСОРА ЯКИМА
ОЛЕСНИЦЬКОГО (1842 – 1907 рр.)**

УДК 27-277:271.222(477)

священик
Сергій КОЛОТ

Сучасне відновлення і легалізація в Україні богослів'я як науки об'єктивно спонукає порушити питання гострої необхідності теоретичного осмислення напрацювань і здобутків представників вітчизняної богословської думки ХІХ – першої чверті ХХ століть. Відродження сучасної православної богословської науки і її фундаментальної дисципліни біблеїстики неможливо здійснити без вивчення напрацювань попередників, виходячи не тільки з обов'язкової необхідності знання історіографії, вже існуючих наукових ідей, а й з точки зору нагальної потреби відновлення перерваної традиції академічного дослідження Священного Писання. Особливо актуальним у цій царині є вивчення малодослідженої ісагогічної проблематики у творчій спадщині київського біблеїста Якіма Олесницького. У науковий обіг досі не введено вступні передмови і коментарі до перекладів Книг великих пророків, здійснених Я. Олесницьким.

Тематиці розвитку вітчизняної православної біблеїстики, у працях головних її представників, додає актуальності відзначення славного 400-річного ювілею Київської духовної академії (1615–2015 рр.).

У статті вперше проаналізовано та введено в науковий обіг критичний огляд вступних передмов до перекладів Книг великих пророків Я. О. Олесницького. Здійснено та викладено біблійно-богословський аналіз ісагогічних творів професора Київської духовної академії Я. О. Олесницького.

Ключові слова: Священне Писання, Київська духовна академія, біблійна ісагогіка.

priest
Sergiy KOLOT

ISAGOGIC PROBLEMATIC IN THE WORKS OF OUTSTANDING BIBLE SCHOLAR, PROFESSOR OF KYIV THEOLOGICAL ACADEMY – JOACHIM OLESNYTSKIY (1842–1907)

This article contains the first attempt to analyze and put into scientific circulation the critical review of introductory preface to the translation of the Great Prophets made by J. O. Olesnytskiy. It also contains biblical and theological analysis of isagogical works by professor of Kyiv Theological Academy – J. O. Olesnytskiy.

Key words: Holy Scripture, Kyiv Theological Academy, biblical isagogics.

Становлення і розвиток окремих напрямків біблеїстики в Київській духовній академії, а також творчий доробок професора Я. О. Олесницького досліджували: прот. Г. Флоровський, прот. О. Мень, свящ. О. Глаголев, В. Войтков, Н. Маккавейський, В. Рибінський, С. Головащенко.

Виходячи з порушеної проблематики, необхідно дослідити праці професора Я. Олесницького, присвячені вступним та критичним відомостям про книги Священного Писання. Для досягнення вищезазначеної мети необхідно виконати такі завдання: виокремити та вказати на основні причини покращення рівня дослідження Священного Писання в духовних академіях у другій половині XIX століття; підкреслити особисті, наукові та професійні якості проф. Я. Олесницького як дослідника Біблії; здійснити біблійно-богословський аналіз ісагогічних концептів Якіма Олесницького.

Упродовж другої половини XIX – на початку XX століть Київська духовна академія являла собою потужний центр біблійних досліджень. Якісну зміну біблійних викладів та наукових праць у цей період, порівняно з першою половиною XIX ст., стимулювали щонайменше декілька чинників.

Зовнішнім чинником став стрімкий розвиток раціоналістичної та негативної біблійної критики у протестантській та «просвіченій» Західній Європі. Це, у свою чергу, стимулювало наукову рефлексію київської біблійної професури. Шляхом вивчення і використання передових західноєвропейських методик (вивчення оригінальних біблійних мов, врахування історико-культурного контексту, юдейських тлумачень священного тексту, текстологічних особливостей перекладів, свідчень археологічних, палеографічних, епіграфічних пам'яток тощо) київським вченим-біблеїстам вдалося «зодягнути» святоотцівську православну ісагогіку та екзегезу в нову, досконалішу науково-апологетичну форму [7, с. 634–635].

Внутрішнім стимулюючим чинником розвитку біблеїстики КДА стала поява (у першій половині XIX ст. окремих книг, а у 1876 р. видання повного тексту) Синодального перекладу книг Священного Писання Старого і Нового Завітів. Для біблійної науки поява нового перекладу прислужилася тим, що викликала зацікавленість до біблійних дисциплін, розширила коло читачів Слова Божого. Збільшення кількості охочих серйозно займатися вивченням Священного Писання відбувалося ще й завдяки тому, що під час порівняння двох перекладів (Слов'янського і Синодального) неодмінно виявлялися числен-

ні різночитання. Це стимулювало виникнення запитань щодо генези таких невідповідностей і способів їхнього пояснення. Безумовно, вирішення таких складних питань можливе через заглиблення у зміст Біблії та дослідження оригінальних текстів.

Позитивний вплив на розвиток київської біблеїстики здійснив новий академічний устав 1869 р. Цей документ значно розширив програму вивчення Священного Писання шляхом вимоги обов'язкового функціонування в духовних академіях двох, замість одної, самостійних кафедр, створення окремої кафедри біблійної історії і запровадження предмета «Біблійна археологія».

Важливою умовою для покращення рівня викладання біблійних дисциплін та написання наукових праць було підвищення вимог до професорсько-викладацького складу академій. Ординарні професори, а також ректори вищих духовних навчальних закладів мали мати ступінь доктора наук з необхідної спеціальності. Вченим радам духовних академій надавалося право схвалювати для друку та публічного захисту наукові праці студентів і викладачів [29].

Розвитку академічної богословської і біблійної науки сприяло встановлення премій, гонорарів та стипендій за написання та видання окремих богословських праць, багатотомних проєктів монографій [7, с. 637–638].

Завдяки таким обставинам і сприятливим умовам у другій половині XIX ст. київська академічна біблеїстика розвинулася і принесла багато корисних плодів. Починаючи від загальних ісагогічних праць, закінчуючи текстологічними, екзегетичними, герменевтичними розвідками, з'являлись переклади окремих книг Священного Писання з оригінальних мов та ісагогіко-екзегетичні коментарі.

Сучасний дослідник історії становлення і розвитку біблеїстики у Київській духовній академії релігієзнавець Сергій Головащенко узагальнює цей процес як «міцну традицію ідейно-методологічної наступності за лінією учительства-учнівства... поколінь київської академічної професури, які систематично протягом кількох десятиліть співпрацювали у викладанні бібліологічних дисциплін у КДА і фактично вибудували його структуру» [5, с. 79–80]. Одним з таких сумлінних «учнів» і видатних «вчителів» був професор Київської духовної академії Я. Олесницький.

Яким Олексійович Олесницький народився у 1842 році на Волині у священничій сім'ї. У 1857–1863 роках навчався у Волинській духовній семінарії. У 1867 році закінчив Київську духовну академію

і в цьому ж році за визначенням Святійшого Урядуючого Синоду був призначений на кафедру єврейської мови і біблійної археології [17, с. 304]. Широка ерудиція, знання арабської, сирійської і давньоєврейської мов поєднувалися в ньому з тонкою критичною науковою інтуїцією [26, с. 360]. Наукова діяльність Якіма Олексійовича почалася ще зі студентських років, а саме перекладів Книг великих пророків, які друкувалися в журналі «Труды Киевской Духовной Академии» в період між 1865–1873 роками [28, с. 447–448]. 1868 року за наукову роботу про Канта здобув ступінь магістра богослів'я. Із запровадженням у КДА уставу 1869 року Я. Олесницький отримав вчене звання доцента, а у 1873 році був удостоєний вченого звання екстраординарного професора [2, с. 341].

1874 року проф. Я. Олесницький відбув у відрядження в Палестину для дослідження давніх пам'яток. У подальшому він бував на Святій Землі неодноразово (1886, 1889, 1891 рр.) і фактично став першим фахівцем із біблійної археології в тодішньому її розумінні. Результатом його першої наукової експедиції стала двотомна праця «Святая Земля»: т. 1 «Иерусалим и его древние памятники», т. 2 «Другие замечательные по древним памятникам места Иудеи» (К., 1875–1878 рр.), за яку йому було присвоєно науковий ступінь доктора богослів'я. У 1881 р. Я. Олесницького було обрано інспектором КДА. У 1899 р. він вийшов у відставку [4, с. 11].

Я. Олесницький був одним з активних прибічників створення Церковно-археологічного товариства і Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії. Упродовж багатьох років він був одним із дійсних членів цих наукових підрозділів, надаючи в повній мірі свою науково-консультативну допомогу. Він також був одним із засновників і почесних членів Православного палестинського товариства [16, с. 335–336].

27 серпня 1907 р. проф. Я. Олесницький упокоївся в м. Алупці під час чергової поїздки на лікування до Криму. Похований біля храму на нижньому кладовищі Флорівського монастиря в місті Києві [3, с. 323].

Першими ісагогічними працями Я. Олесницького стали опубліковані в журналі «Труды Киевской Духовной Академии» переклади Книг великих пророків, оснащені вступними передмовами з посиланнями на джерела та історіографію. В текстах багато філологічних пояснень, коментарів.

Порушуючи ісагогічну проблематику Книги пророка Ісаї, Яким Олесницький звертає увагу на авторство, відомості про життя пророка. Час служіння Ісаї розглядається критично з огляду на свідчення книги та юдейського передання, яке, на

думку автора передмови, заслуговує на довіру. Розглянувши зміст Книги пророка Ісаї і здійснивши умовний тематичний поділ за розділами, професор переходить до чіткого виокремлення адресатів пророчих промов. Проаналізовано та пояснено взаємозв'язок між тривалим пророчим служінням і особливостями викладу Книги Ісаї в контексті апології авторства. Тривале пророче служіння Ісаї і сам зміст книги приводять Я. Олесницького до висновків, що в книзі «вміщені не всі натхненні промови великого пророка. В усій книзі немає жодної вказівки, на те, що він сам записував свої пророцтва. Це дає справедливий привід припускати, що його промови зібрані різними особами, частково по-пам'яті, частково з сучасних записів. Це не підтверджено ніякими безсумнівними доказами, але інакше не можна пояснити недолік повноти і непослідовності в порядку часу багатьох промов» [15, с. I–VI]. Обґрунтовано особливу гідність Книги пророка Ісаї як в юдейській, так і християнській традиціях. Численністю і важливістю месіанських пророцтв Я. Олесницький пояснює перше місце Ісаї серед пророчих книг у християнському каноні [15, с. I–VI].

У заувагах до перекладу Книги пророка Єремії одразу порушується проблема хронологічної невідповідності промов та пророцтв. Я. Олесницький пояснює це питання змістовими критеріями, якими керувалися наступні редактори і переписувачі книги. Також зроблено припущення щодо існування записів промов Єремії на окремих сувоях, які в міру знайдення формували у книгу, без врахування часу походження. Пояснено причини розбіжностей у розміщенні розділів в єврейському тексті і Септуагінті [9, с. I–VIII]. Здійснюючи переклад Книги пророка Єремії, Я. Олесницький розміщує фрагменти тексту за порядком виголошення пророчих промов і за хронологією юдейських царів, історичних подій, топонімів. Відзначено особливості мови масоретського тексту та причини появи вставок у Перекладі семидесяти [13, с. 1–16].

Книга Плач Єремії розглядається Я. Олесницьким як цілісний поетичний твір, чим і пояснюються особливості оригінальної мови. Висвітлюючи питання походження книги, професор КДА аргументує авторство Єремії свідченнями юдейської (Талмуд, Йосиф Флавій) і християнської (Мелітон Сардикійський, Оріген, Євсевій Кесарійський) традицій, надписів у таргумах, перекладах, порівнює ряд слів, зворотів і думок, які зустрічаються у пророчій книзі, вказує на спільний для двох книг пророка елегантний жанр, пояснює походження варіантів назви і розміщення книги в масоретському тексті, грецькому і латин-

ському перекладах. Акростих книги Плач Єремії розглядається як ще один аргумент на користь оригінальності, а саме в контексті архаїчності цього літературного прийому, властивого багатьом поетам давніх народів [14, с. 11–16].

У передмові до перекладу Книги пророка Єзекиїля проф. Я. Олесницький одразу торкається проблеми протиріч свідчень Талмуду щодо авторства Єзекиїля, традицій тлумачень та пророчої гідності книги. На думку професора, розбіжності в юдейській традиції стали причиною заперечення авторства пророка Єзекиїля в новий час. Автор передмови спростовує запропоновану дату походження книги (Період другого храму 516 р. до Р. Х. – 70 р. після Р. Х.), виключає її взаємозв'язок з містичними тлумаченнями кабалістів; обґрунтовує появу книги під час Вавилонського полону наступними тезами: «письменнику, на відміну від усіх інших пророків, властивий детальний аналіз і порівняння життя язичницьких народів і давньоєврейського релігійного життя; промови проти Єгипту і Тиру, на думку Євальда, дають певні наукові відомості про тодішнє становище цих держав; більше ніж усі інші пророки Єзекиїль говорить про святилище, відносини священиків, левітів і народу; на відміну від інших пророків, які реагували на сучасність, аналіз минулого і пережитого єврейським народом міг відповідати тільки тому часу, коли історія народу Божого тимчасово “зупинилась” з початком Вавилонського полону; те ж саме підтверджує велика кількість таємничих видінь і одкровень, які не мали безпосереднього відношення до тодішнього часу і відбувалися в житті пророків у моменти неволі, самотнього життя, подібно до того, як самотнє життя на засланні євангеліста Івана Богослова було часом написання Апокаліпсису» [10, с. 1–14]. Вказуючи на особливості упорядкування Книги пророка Єзекиїля мужами Великої синагоги, професор Я. Олесницький реконструює хронологію пророчих промов.

До перекладу Книги пророка Даниїла передмова відсутня, текст перекладу з єврейсько-арамейської мови містить змістовні історичні поправки, уточнення, коментарі, філологічні зауваги порівняно з перекладом Септуагінти, іншими грецькими перекладами і Слов'янською Біблією [12, с. 359–372].

22 грудня 1876 р. Я. Олесницький, за дорученням Вченої ради Академії, уклав правила для керівництва при формуванні пояснювальних коментарів для Синодального тексту Біблії (повчальних книг). Це завдання було покладене на Київську духовну академію указом Святійшого урядуючого Синоду від

20 листопада 1876 р. за № 3723. Для розгляду укладених правил було призначено відповідну комісію [23, с. 174–176].

Комісія з перегляду правил при укладенні коментарів і пояснень для Синодального перекладу Біблії від 23 лютого 1877 року висловила таке судження: «Розглянувши і обговоривши укладені проф. Олесницьким правила, комісія прийшла до наступних висновків: 1) Правила ці сповна і в повній мірі відповідають завданням, поставленим Святійшим Синодом для укладення академіями коментарів Синодального перекладу і виданню Біблії... 2) Комісія вважає за необхідне рекомендувати раді одразу подбати про виконання вимог, запропонованих проф. Олесницьким у 19-му і 20-му правилах, щодо пристосування при укладенні коментарів до одного визначеного керівництва і погодження з іншими академіями для виконання покладеного на всіх завдання» [23, с. 231–235]. На думку сучасного дослідника біблеїстики Київської духовної академії у ХІХ–ХХ століттях С. Головаценка, «Вчена рада КДА, таким чином, продемонструвала високий ступінь довіри до рівня освіченості та практичної підготовки Олесницького як біблеїста – викладача та дослідника» [5, с. 168]. Згодом укладені в Київській духовній академії правила зіграють свою роль у процесі формування вимог до тлумачень «Толковой Библии» А. П. Лопухіна, а учні, підготовані Я. О. Олесницьким, виявилися авторами коментарів нової тлумачної Біблії.

У своїх дослідницьких пошуках Яким Олексійович не уникав вирішень спірних питань і наукових проблем. Такі якості характеризують його діяльність як знакову тим, що саме йому належить багато оригінальних гіпотез, теорій і припущень. Іноді це стосувалося на перший погляд вже достатньо вивчених на той час біблійних питань. У статті «Государственная летопись царей иудейских, или книги забытые Паралипоменон» професор приходить до висновку, що книги Параліпоменон являють собою оригінальні державні літописи Юдейського царства [22]. По аналогії з Південним царством дослідник припускає наявність державного літопису Ізраїльського царства. У статті «Государственная израильская летопись, или книги царей херема» автор здійснив спробу відтворити згаданий у Священному Писанні, але не збережений літопис ізраїльських царів [21].

Викладаючи власні погляди і гіпотези, Я. Олесницький здійснював ретельний огляд як традиційних, так і нових поглядів щодо порушеного питання. Це пояснює, чому окремі роботи професора практично не втратили своєї актуальності. Яскравим прикладом є праця, в якій він пропонує повне зібрання критич-

ної інформації про авторство, походження і екзегезу книги Пісня Пісень. Матеріал та фактаж детально проаналізовані, а на завершення автор запропонував своє, досить незвичне, розуміння образів. «Зацікавившись на самому високому рівні загадкою Пісні Пісень і не бачачи можливостей прийти до якогось рішення на основі західної науки, ми наважились звернутися за допомогою до східної науки, східного світосприйняття і світогляду, східного мистецтва у вирішенні загадок, тим паче, що Пісня Пісень своєю появою в будь-якому випадку належить Сходу» [20, с. 6–7].

Перебуваючи в Палестині, Я. Олесницький познайомився з юдеєм-прозелітом із персів Самуїлом Тайяром. Місцевий мешканець запропонував вченому свою розгадку таємничого змісту книги Пісня Пісень. Згідно з гіпотезою Тайяра-Олесницького, під образами нареченого і нареченої в цій книзі зображені сонце і природа Палестини [27, с. 75]. У пошуках підтвердження цієї ідеї Я. Олесницький звернув увагу на анатомічні особливості фігури головної героїні і на те, що в описах невісти щедро використано образи природи: «О, ти прекрасна, люба моя, ти прекрасна! очі твої блакитні під кучерями твоїми; волосся твоє – як стадо кіз, які сходять із гори Галаадської; зуби твої – як отара вистрижених овець, які виходять із купальні, у кожної з яких пара ягнят, і неплідної немає між ними» (Пісн. 4: 1–2). Він прийшов до переконання, що природні образи і картини домінують у повноті і силі передачі образів над суто людськими описами невісти. Проте через цей оригінальний опис палестинської природи, на його думку, звучить урочиста пісня богообраного народу, яка оспівує ставлення Бога до свого народу і проголошує, що «серед усієї мінливості Палестини, серед строкатих і різних картин її природи, для єврейського народу є тільки одна тверда і незмінна основа життя – це обіцяна йому вища і найдосконаліша любов Ягве» [20, с. 11].

Говорячи про цю гіпотезу, слід зазначити, що вона стоїть не в ряді святоотцівських тлумачень, а у ряді людських думок про Пісню Пісень. Як пише протоієрей Геннадій Фаст, «гіпотеза ця дуже “приземлена”. Пісня Пісень не західна, а східна (книга). До такого висновку приходять, коли, зневірившись знайти ключ до розуміння книги за допомогою західної науки, звертаються за допомогою до східної науки, східного світогляду і мистецтва. Не наука і мистецтво, а благодать Божа відкриває богопросвіченим мужам таємниці Священного Писання. Не високоповажні мужі науки і мистецтва, а святі подвижники є істинними тлумачами Писання. Наука і мистецтво не відкидаються, як допомога для розкриття буквального значення тексту, але сакральний сенс

розкривається тільки Духом Божим» [27, с. 77]. Протоієрей Геннадій Фаст відрізняє буквальне прочитання книги Пісня Пісень від концепції буквального розуміння цієї книги, згідно з якою Пісня Пісень – це за своїм змістом інтимна поезія. Як зауважує Г. Фаст, «буквальне прочитання пояснює точне значення слів і термінів, використаних у книзі, розкриває значення понять, а також історичний, географічний, побутовий фон книги. Без чіткого буквального розуміння слів і понять книги неможливо прийти до її правильного прообразного значення і пояснення. Перед тим як тлумачити, слід знати, що тлумачити!» [27, с. 77–78].

У 1884 р. з'являється праця «Книга Притчей Соломоновых (Мишле) и ее новейшие критики». Монографія являє собою науково-критичний виклад і складається з трьох розділів. Перший розділ присвячено змісту книги, її формі, поділу і значенню у складі старозавітного канону. У зв'язку з тим, що Книга Притч складається з окремих висловів, які стосуються різних понять, предметів і тем, професор коментує її зміст не за порядком розділів, а за тематикою [18, с. 1–17].

У другому розділі викладено і розглянуто критичні погляди на Книгу Притч. Я. Олесницький переслідує апологетичну мету: підтвердити авторство царя Соломона і обґрунтовано заперечити раціоналістичні теорії німецьких біблеїстів, які у Книзі Притч вбачають збірку народних приказок, відредагованих після вавилонського полону. Автор монографії вважає, що головним мотивом заперечення оригінальності Книги Притч є намагання створити історію притчі в євреїв. Бажання пояснити походження старозавітної віри шляхом поступового розвитку від нижчих до вищих форм. Тому новітньою критикою час появи Книги Притч значно переноситься. Я. Олесницький доводить, що притчі проникнуті духом Закону Мойсеевого і містять беззаперечні вказівки на появу в часи царя Соломона [18, с. 64–124].

Останній розділ знайомить читача з різночитаннями масоретського і грецького текстів. Автор дає пояснення причин цих різночитань, вказуючи на помилки переписувачів і перекладачів. На думку автора, «оригінальним текстом притч є текст, який гармонійно і згідно передається сімдесятьма перекладачами і масоретами. А там, де ці тексти незгідні між собою, ми вважаємо за необхідне визнати існування двох паралельних редакцій Книги Притч, палестинську і єгипетську, до тих пір, поки наукою не буде твердо вирішено питання про їх співвідношення» [18, с. 125–144].

Незважаючи на те, що низка запропонованих Я. Олесницьким гіпотез можуть бути визнані як дискусійні і спірні, «свої

головні тези Яким Олексійович аргументував настільки солідно, що наука не має права з ними не рахуватися» [25, с. 310]. Крім того, в якості відправної точки він намагається притримуватися святоотцівського церковного підходу у вивченні Біблії.

Свідченням поваги Якіма Олесницького до церковного і святоотцівського поглядів на ісагогічні питання Священного Передання Церкви служить його короткий ісагогічний курс «Руководственные о Священном Писании сведения, из творений святых отцов и учителей Церкви извлеченные» [19]. Ця праця побудована у формі своєрідного компендіуму святоотцівських поглядів на час, авторство і обставини написання Священних книг. Згідно з назвою, книжка являє собою зібрання відомостей про книги Священного Писання, які вважали за необхідне повідомити своїм читачам або слухачам святі Отці і Вчителі Церкви. Критичні відомості викладено за порядком розміщення священних книг у Синодальному перекладі разом з деякими коментарями і поясненнями автора.

У вступі, після обґрунтування важливості критичних відомостей про книги Священого Писання, подається поняття про Біблію, про богонатхненність, про поділ на канонічні і неканонічні книги [19, с. 1–14]. Далі послідовно словами Отців і Вчителів Церкви викладено відомості про назви, зміст і авторів священних книг. Я. Олесницький посилається на Синописи святителя Афанасія Александрійського та Івана Золотоустого [19, с. 1–14]. У змісті вказуються святоотцівські погляди на походження біблійних книг, тлумачення на важливі фрагменти та їхнє прообразне значення. Відомості з святоотцівської спадщини автор місцями доповнює своїми зауваженнями, наприклад: слов'янський текст Втор. 34: 10, Другої книги Ездри, віршованої форми повчальних книг Старого Завіту, єврейський і грецький текст перекладу 70-ти тлумачів, висловлено святоотцівський погляд на Септуагінту як переклад догматичного значення, але водночас з багатьма різночитаннями і змінами [19].

У кінці книги Я. Олесницький подає історію появи Слов'янської Біблії [19, с. 206–212].

Як додаток до праці автор подав невеличку хрестоматійну збірку «Изречения Иоанна Златоустаго и иных отцовъ и учителей Церкви о чтении и разумении Священного Писания» [19, с. 213–224].

Відомий біблеїст і пізній сучасник Я. Олесницького М. Глубоковський позитивно оцінює і схвалює ісагогічний курс «Руководственные о Священном Писании сведения, из творений святых отцов и учителей Церкви извлеченные». Для М. Глубоковського це приклад цілком задовільного і корисного засто-

сування принципу впорядкування святоотцівської ісагогічної хрестоматії, укладеної і виданої Я. Олесницьким [24, с. 102–104].

Здійснивши біблійно-богословський аналіз ісагогічної проблематики у працях Я. Олесницького, ми прийшли до таких висновків. У дослідженнях вступних і критичних відомостей, а також тексту Священного Писання київським професором використовується методологія залучення джерельної бази юдейської і християнської традиції, праці представників негативної критики, культурологічний і філологічний матеріал, біблійна текстологія, висновки досліджень монументальних пам'яток, здобутих під час археологічних експедицій у Палестину. Я. Олесницький не боїться порушувати проблемні наукові питання, не уникає їх, а навпаки, шукає оригінальні рішення, формулює обґрунтовані гіпотези, даючи відчутти евристичний потенціал порушених ісагогічних проблем. Це був учений з дуже широким світоглядним ореолом: археолог, гебраїст і богослов. За довгі роки своєї педагогічної і наукової діяльності в Київській духовній академії він зумів започаткувати традицію підготовки висококваліфікованих кадрів і написання якісних наукових робіт.

У цілому педагогічна і наукова діяльність професора Я. О. Олесницького в царині розвитку досліджень Священного Писання у Київській духовній академії, зокрема біблійної ісагогіки, у другій половині XIX – початку XX століть дає можливість переконатися, що саме цей вчений започаткував справжній науковий підхід у вітчизняній біблійній ісагогіці. Творчі здобутки вражають динамікою випередження часу, наукових вимог і тенденцій як тодішньої мережі вищих духовних навчальних закладів, так і західноєвропейської науки.

1. Біблія: книги Священного Писання Старого та Нового Завіту / пер. Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. Войтков В. А. Памяти проф. А. А. Олесницкого // Тр. Киев. Духов. Акад. – 1907. – № 10. – С. 340–346.
3. Глаголев А. А. Слово на заупокойной литургии при погребении заслуженного проф. Киевской Духовной Академии А. А. Олесницкого // Тр. Киев. Духов. Акад. – 1907. – № 10. – С. 323–329.
4. Глаголев А. Профессор Аким Алексеевич Олесницкий: Некролог. – Киев: Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1907. – 15 с.
5. Головащенко С. І. Дослідження та викладання Біблії в Київській духовній академії XIX – початку XX ст. Монографія. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2012. – 356 с., іл.
6. Головащенко С. І. Предыстория русской Толковой Библии в Киевской Духовной Академии («Правила для руководства при составлении объяснительных примечаний к русскому тексту Библии» А. А. Олесницкого) / Головащенко С. І. // Труды Київської Духовної Академії. – 2010. – № 12. – С. 79–91.
7. Елеонский Ф. Г. Отечественные труды по изучению Библии в течении второй половины XIX века // Христианское чтение. – 1901. – № 5. – С. 633–660.

8. Елеонский Ф. Г. Труды по изучению книг Ветхого Завета. Труды по исагогике. Труды по введению в учительные книги Ветхого Завета // Христианское чтение. – 1902. – № 4. – С. 504–524.
9. Замечания к переводу книги пророка Иеремии // Труды Киевской духовной академии. – Киев: В типографии Киевопечерской Лавры, 1870. – Январь. – С. I–VIII. [Ос. паг.]
10. Замечания к переводу книги пророка Иезекииля // Труды Киевской духовной академии. – Киев: В типографии Киевопечерской Лавры, 1871. – Декабрь. – С. 1–14.
11. Замечания к переводу книги «Плачь» // Труды Киевской духовной академии. – Киев: В типографии Киевопечерской Лавры, 1871. – Сентябрь. – С. 3–10.
12. Книга пророка Даниила (Даніель). Перевод с арамейско-еврейского. I–III гл. // Труды Киевской духовной академии. – Киев: В Типографии Губернского Управления, 1873. – Май – С. 359–372.
13. Книга пророка Иеремии. I–II гл. (Перевод с еврейского) // Труды Киевской духовной академии. – Киев: В типографии Киевопечерской Лавры, 1870. – Январь. – С. 1–16.
14. Книга «Плачь» // Труды Киевской Духовной Академии. – Киев: В типографии Киевского Губернского Управления, 1871. – Сентябрь. – С. 11–16; Октябрь. – С. 17–32; Ноябрь. – С. 33–36.
15. Книга Пророка Исаи (Ешаія) // Труды Киевской духовной академии. – Киев: В типографии Киевопечерской Лавры, 1865. – Томъ III. – С. I–VI. [Ос. паг.]
16. Маккавейский Н. Речь у гроба почившего профессора Киевской Духовной Академии Акима Алексеевича Олесницкого // Труды Киевской Духовной Академии. – 1907. – № 10. – С. 334–339.
17. Мень А., прот. Олесницкий Аким Алексеевич // Библиологический словарь, в 3 т. – М.: Фонд имени Александра Меня, 2002. – Т. 2: К–П. – С. 304–306.
18. Олесницкий А. Книга Притчей Соломоновых и ее новейшие критики. – К.: Тип. Корчак-Новицкого, 1884. – 144 с.
19. Олесницкий А. Руководственные о Священном Писании Ветхого и Нового Завета сведения из Творений св. Отцев и Учителей Церкви. – СПб.: Синод, тип., 1894. – 11, 224 с.
20. Олесницкий А. Книга Песнь Песней и ее новейшие критики. – К.: Тип. Корчак-Новицкого, 1882. – 388 с.
21. Олесницкий А. А. Государственная израильская летопись, или книги царей херема // Труды КДА. – 1880. – Май. – С. 3–83.
22. Олесницкий А. А. Государственная летопись царей иудейских, или книги забытые Паралипоменон // Труды КДА. – 1879. – Т. 2. – С. 393–479.
23. Протоколы заседаний Совета Киевской Духовной Академии за 1876/77 уч. год // Труды КДА. – К.: Тип. Губ прав., 1877. – Май. – С. 174–176; Июль. – 177–208; Август. – 177–320.
24. Протоколы заседаний Совета Киевской Духовной Академии за 1895/96 уч. год // Труды КДА. – 1896. – Т. 2. – Приложение. – С. 102–104.
25. Рыбинский В. П. Профессор Аким Алексеевич Олесницкий // Труды КДА. – 1907. – № 10. – С. 308–322.
26. Русские писатели-богословы: Историки Церкви; Исследователи и толкователи Священного Писания; Библиографический указатель / сост.: А. С. Чистякова; РГБ. Новоспасский монастырь. – 2-е изд. – М.: Пашков дом, 2001. – 460 с.
27. Фаст Г. прот. Толкование на книгу Песнь Песней Соломона. – Красноярск: Енисейский благовест, 2000. – 757 с., ил.
28. Флоровский Г. В. Пути русского богословия / ред. О. А. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2009. – 848 с.
29. Устав православных духовных академий, Высочайше утвержденный 30 мая 1869 г. // ПСЗ. – Собрание второе. – Т. XLIV. – № 47154.